

ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СТАНОВЛЕННІ ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОРЯДКУ

У статті здійснюється аналіз сучасних процесів глобальної інформатизації; визначається місце та роль соціальної комунікації в становленні інформаційного суспільства на прикладі масової комунікації як виду соціальної комунікації.

Вступ. Однією з головних характеристик сучасного суспільства є глобальна інформатизація, ознаками якої є використання інформації як економічного ресурсу; перетворення інформації на предмет масового споживання та формування інформаційного сектору економіки. Ці зміни відбуваються у всьому світі, тому сучасний інформаційний порядок – глобальний. В залежності від темпу впровадження новітніх інформаційних технологій сучасні країни умовно можна розділити на «інформаційно багаті» та «інформаційні бідні».

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні місця та ролі соціальної комунікації в становленні та розвитку інформаційного суспільства; ролі держави у створенні ефективних стратегій інформатизації для включення у світовий інформаційний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен спілкування, комунікації привертав увагу вчених з різних галузей знань: філософії, психології, соціології, культурології, лінгвістики, проте ґрунтовне дослідження даної проблеми почалось лише з появою нових тоді наук: кібернетики та інформатики. Спочатку спілкування розглядалось як однієїсторонній інформаційний процес, і в центрі уваги вчених опинились способи формалізації повідомлення, його кодування та декодування, передача інформації від адресанта до адресата. Починаючи з 1970-х років об'єктом дослідження стали психологічні характеристики учасників процесу спілкування, особливості їх мовлення, правила і норми мовленнєвої поведінки як феномен того чи іншого типу культури. І тільки з 1980-х років основна увага почала приділятися соціальній сутності спілкування, механізмам його здійснення.

Якщо в лінгвістичному аспекті аналізу спілкування дослідники використовували терміни «спілкування» і «комунікація» як синоніми, то в психологічних та соціологічних дослідженнях ці терміни стали несинонімічними поняттями. Загальним для них стало співвіднесення їх з процесами обміну та передачі інформації і зв'язок з мовою як засобом передачі інформації. Відмінним – різниця в об'ємі змісту цих понять, оскільки за спілкуванням закріпили характеристики міжособистісної взаємодії, а за комунікацією додаткове значення – інформаційний обмін в суспільстві. Таким чином, спілкування являє собою соціально обумовлений процес обміну думками і почуттями між людьми в різних сферах їх пізнавально-трудова та творчої діяльності, що реалізується головним чином за допомогою вербальних засобів комунікації; комунікація визначається як соціально обумовлений процес передачі та сприйняття інформації як в міжособистісному, так і в масовому спілкуванні по різних каналах за допомогою різноманітних вербальних та невербальних комунікативних засобів.

Відомо декілька підходів до дослідження власне «соціальної комунікації». Біхевіоризм в основу комунікації ставив не мову як систему, а мовленнєві сигнали, маніпулювання якими дає можливість впливати на людину по схемі «стимул – реакція». Для представників символічного інтеракціонізму, зокрема Дж. Г. Мід, наслідком міжособистісного спілкування ставало формування соціальної структури, а процес розвитку комунікативних форм являв собою соціальний розвиток. Персоналісти розглядали комунікацію як внутрішню метафізичну «властивість особистості відкривати в собі відчуття іншого».

На початку ХХ століття було два підходи до вивчення власне комунікативної основи соціальної комунікації. Перший базувався на концепції технологічного детермінізму (Д. Белл, З. Бжезинський), інший стверджував, що основним результатом комунікації є повне взаєморозуміння (Н. Лукман).

На теперішній день поняття «соціальна комунікація» застосовується в трьох методологічних контекстах. Перший представлений концепцією структурного функціоналізму, використовує системний метод, концепції інформаційного суспільства, технічного детермінізму, комп'ютерної футурології та ін. Комунікативні технології ставлять завданням сконструювати бажаний образ певного суб'єкту та соціальні зв'язки в системі.

Другий засновується на когнітивній моделі суб'єктно-об'єктних відносин. Сфера інтеракції (комунікації) виділяється як особливий онтологічний об'єкт (Ю. Хабермас). Міжлюдські «інтеракції» він розглядає як засіб реалізації практичних інтересів людей, як засіб звільнення від впливів будь-якого характеру.

Третій зводить природу соціального до суб'єктно-суб'єктних відносин, тобто виключає об'єктність. Суспільство розглядається лише як мережа комунікацій, а комунікації створюють можливість для самоопису суспільства та його самовідтворення (Н. Луман).

Умовою проведення успішної політики інформатизації є, на нашу думку, інтеграція теоретичних положень та результатів експериментів на основі єдиної теорії, в рамках якої отримала б своє обґрунтування взаємодія трьох базових складових соціальних комунікацій: соціальної структури, комунікативних систем та способів комунікації.

Основна частина. Перша модель комунікативного процесу, розроблена в 1948 році американським політологом Г. Лассуелом, являла собою п'ять взаємозв'язаних елементів:

- суб'єкта - комунікатора, який передає повідомлення;
- інформаційно-комунікативну одиницю – саме повідомлення;
- певний засіб масової комунікації – канал передачі повідомлення;
- об'єкт – комунікатора, який отримує повідомлення;
- ефективність повідомлення.

Однак деякі дослідники дійшли до висновку, що «формула Лассуела» подає процес комунікації у спрощеному вигляді, оскільки було доведено, що відправлене та отримане повідомлення не завжди співпадають. Було вказано на основний недолік лінійної моделі комунікаційного процесу – відсутність фактору зворотного зв'язку.

Вперше модель масової комунікації з широкою сферою застосування була запропонована Г. Гербнером в 1956 році. Специфічною рисою моделі було те, що вона набувала різних форм в залежності від того, який тип комунікативної ситуації описувався. Опис моделі по формі нагадував схему Лассуела:

1. Хтось
2. сприймає подію
3. і реагує
4. в даній ситуації
5. за допомогою деяких засобів
6. щоб створити доступний для інших зміст
7. в деякій формі
8. і контексті
9. і передає повідомлення
10. з деякими наслідками

Гербнер вважав прогресивним врахування в своїй моделі випадкових факторів – контексту. Також за думкою дослідника, його модель могла бути використана для опису змішаного типу комунікації, який би включав як людину, так і машину; як на рівні окремих індивідів, так і на рівні великих соціальних груп.

На основі базових моделей комунікації в області масової комунікації почали виникати моделі процесу переконання, які з часом зайняли серед комунікаційних моделей самостійне і відчутне місце.

В результаті роботи Йельської школи, оприлюднення функціональної теорії Келмана; досліджень, що виявили велику роль міжособистісних відносин в процесі масової комунікації (Мертон, Берльсон, Лазарсфельд, Катц) було доведено, що залежність індивідів від ЗМІ як джерела новин та інформації безупинно зростає. Рівень залежності індивідів від ЗМІ та інтенсивність медіа впливу тісно пов'язані із стабільністю та нестабільністю суспільства та ступенем соціальної важливості, яка надається мас-медіа як джерелу інформації. Прикладом медіа-залежності стало споживання новин в періоди кризи.

Дослідження підтвердили, що якщо на попередніх етапах розвитку цивілізації міжсистемний обмін здійснювався шляхом війн, торгівлі тощо, то на сучасному етапі першорядну роль відіграє інформація, створення світового комунікаційного середовища.

На основі теоретичних побудов виробляється стратегія інформатизації як елементу глобалізації. Зазвичай вона включає в себе три взаємопов'язані процеси:

– медіатизацію (процес удосконалення засобів збору, зберігання та розповсюдження інформації);

– комп'ютеризацію (процес удосконалення засобів пошуку та обробки інформації);

– інтелектуалізацію (процес розвитку здатності сприймати і відтворювати інформацію).

В залежності від стану та темпів впровадження інформаційних технологій країни світу починають поділяти на чотири групи:

– країни, що виробляють сировину, продовольчі товари, товари народного споживання;

– країни, що виробляють технічну продукцію за іноземними ліцензіями та частково оригінальні технології;

– країни, що виробляють оригінальні технології;

– країни, що виробляють знання.

Світовий досвід свідчить про різноманітні шляхи вирішення проблем інформатизації. Країни Західної Європи понад 30 років будують сучасну інформаційну структуру. Японія за рахунок державної науково-технічної політики ліцензування вирішила цю проблему менше, ніж за 20 років. Країни Південно-Східної Азії широко використали досвід розвинутих країн світу та в умовах регулюючої ролі держави – 10 років успішно реалізують національні програми інформатизації.

Беззаперечним лідером в цій сфері є, звичайно, Сполучені Штати Америки. Саме в цій країні питання формування інформаційного суспільства почало вирішуватись на державному рівні ще на початку 1990-х років. За ініціативою створення Національної мережі для досліджень та освіти, була висунута пропозиція розвитку інформаційної інфраструктури країни. В 1993 році США на конференції Міжнародного союзу телекомунікацій запропонували створити глобальну інформаційну інфраструктуру, що знайшло відгук в інших країнах. В 1994 році Комісією Європейських Співтовариств був запропонований документ «Рекомендації Європейському Союзу: Європа та глобальне інформаційне суспільство», на основі якого наступного року були створені детальні рекомендації під назвою «Європейський шлях до інформаційного суспільства».

Досвід Європейського Союзу привертає особливу увагу в контексті орієнтації національної стратегії України на співробітництво з ЄС та подальшу інтеграцію в Європу. Відповідно до стратегії розвитку «Європейського інформаційного суспільства», прийнятої наприкінці 1999 р., важливе місце відводиться розвитку індустрії інформації, передусім, електронних засобів для її передачі, нагромадження і обробки, а також програмного забезпечення.

На відміну від США, де перевага надається технологічним аспектам інформаційної супермережі, в Європі робиться акцент на соціальному вимірі. На думку експертів, інформатизація надає нові соціальні можливості:

– у суспільно-політичній діяльності – новий вимір інтерактивного спілкування (наприклад, телебачення із зворотним зв'язком);

– у навчальній діяльності – інформаційне забезпечення навчання (індивідуалізована освіта на основі нових комп'ютерних технологій навчання; використання гіпертексту як навчального засобу);

– у побутовій діяльності (забезпечення інформаційних потреб людей; автоматичне ведення домашнього господарства тощо);

– у соціально-культурній діяльності – створення мережі «інфорозваг» (наприклад, ігри п'ятого покоління з можливістю альтернативного вибору рішень гравцем).

Красномовним свідченням такої політики може бути програма «Електронна Європа» (2000), спрямована на прискорення трансформації європейського індустріального суспільства в інформаційне. Її ключовими цілями стало забезпечення комп'ютерами та Інтернетом всіх підприємств, освітніх та культурних закладів; фінансування та розвиток нових технологій; гарантування соціальної спрямованості інформаційного суспільства, сприяння росту довіри громадян до держави та зміцнення соціальної згоди.

З позиції визначення знань своєю головною цінністю та маючи на меті інтеграцію усіх прошарків населення в інформаційне суспільство, з 1995 року Європейська Комісія двічі на рік проводить форуми ЄС з інформаційного суспільства.

Тенденції, напрямки інформатизації суспільства стають темами обговорення на всесвітньому рівні. За ініціативою Всесвітнього Економічного Форуму в Давосі в 2000 році робочою групою були підготовлені вихідні матеріали, які лягли в основу Окінавської Хартії глобального інформаційного суспільства, прийнятої в липні того ж року на самміті голів держав «Великої вісімки».

Згідно з Окінавським звітом було створено робочу групу з використання цифрових можливостей (Digital Opportunity Task Force), основним завданням якої стала інтеграція на міжнародному рівні зусиль для виконання короткого глобального цифрового розриву. Серед пріоритетів діяльності держав в сфері інформаційного розвитку були названі:

- інвестиції «людського», «технологічного» капіталу, залучення уваги держав до проблем освіти;
- створення інфраструктури доступу до інформаційних ресурсів та засобів зв'язку;
- розвиток електронної економіки, яка може стати засобом підвищення економічного добробуту держав.

Державам-учасникам було рекомендовано розробити національну стратегію розвитку інформаційних технологій, яка б стала основою подальших кроків кожної держави в інформаційному середовищі.

Через кілька років виникло питання про необхідності проведення Всесвітнього Самміту з питань інформаційного суспільства (ВІС), який пройшов в два етапи: Женевський раунд 2003 року та Туніський 2005. Результатом стали прийняті документів «План дій» та «Декларація принципів», що визначили основні пріоритети розвитку інформаційного суспільства в світі на регіональних, національних рівнях.

Україна брала активну участь в підготовці та прийнятті цих документів, згідно з якими усі країни до 2005 року мали розробити та прийняти національні стратегії розвитку інформаційного суспільства. Під час самміту був представлений проект «Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства України», який включив чотири основні компоненти:

- створення відкритого економічного, а також інституціонального режиму, що сприяє розширенню й ефективному використанню локальних і глобальних знань у всіх секторах економіки, зміцнює розвиток підприємництва і здатний адаптувати і розвивати економічні та соціальні трансформації, породжені революцією знань;
- створення суспільства громадян, універсальних і творчих індивідів, здатних прийняти виклик довічного навчання;
- побудова динамічної інформаційної структури, а також конкурентного й інноваційного сектору економіки, що стимулює присутність розходження ефективних і конкурентноздатних інформаційно-комунікаційних послуг та інструментів відкритого доступу. Мається на увазі не тільки високоякісна інформація або комунікаційні технології, але й інші базисні елементи самодостатнього інформаційного суспільства, наприклад: ЗМІ, комп'ютери, а також інші засоби збереження, обробки і використання інформації;
- створення ефективної інноваційної системи, включаючи фірми, наукові та дослідницькі центри, університети, а також інші організації, здатні сприяти розвитку економіки знань, адаптувати дану тенденцію до локальних особливостей, і використовувати її як ресурс для створення нових продуктів, послуг і нових шляхів ведення бізнесу.

Отже, як бачимо країни світу здійснюють процес інформатизації, метою якого є створення інформаційного суспільства, в якому особливу роль відіграють не матеріальні об'єкти, а знання, інтелект, символи, ідеї, образи. Країни, які мають запозичені інформаційні технології, наукову інформацію та знання, не будучи в змозі самостійно наповнювати національне інформаційне середовище, не можуть вважатися інформаційними.

На сьогоднішній день рівень інформатизації українського суспільства порівняно з розвинутими країнами Заходу становить лише 2-2,5%; національна інформаційна інфраструктура знаходиться на початковому рівні, оскільки наявні лише розрізнені мережі, що не складають загальну систему. Однак треба відмітити, що в нашій країні вже створені передумови для узагальнення досвіду передових країн, створення власної стратегії інформатизації. В першу чергу, це створення нормативно-правової бази для поширення послуг інформаційних та комунікаційних технологій для гарантування прав громадян на інформацію: Національна Програма інформатизації (1998); Закон України «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України», Указ Президента від 31 червня 2000 року «Про заходи стосовно розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та гарантій широкого доступу до цієї мережі в Україні», Програма розвитку Інтернету в Україні. Позитивним є і те, що наша країна представлена в таких впливових міжнародних організаціях, як Міжнародний Союз електров'язку, Європейська конференція

Адміністрацій зв'язку, Європейський інститут телекомунікаційних стандартів та Регіональне співтовариство в галузі зв'язку

Висновки. Сучасні процеси інформатизації радикально змінюють зміст та напрямки соціокультурних процесів, оскільки інформація діє як геополітичний феномен у взаємовідносинах народів, визначаючи майбутнє державних та суспільних інститутів, ціннісних систем та образу життя. Невід'ємною складовою процесу глобальної інформатизації є соціальна комунікація, визначення та систематизація домінуючих ознак якої розглядається зараз як першочергове завдання у багатьох країнах світу через можливість впливу на соціальне середовище за допомогою комунікативних засобів. Оскільки одним із головних напрямів зовнішньої політики України є інтеграція в світовий інформаційний простір, необхідно побудувати власну державну комунікативну стратегію формування інформаційного суспільства, яка б дозволила вести діалог між країнами на засадах рівності, позбавитись бар'єрів у спілкуванні (наприклад, стереотипних уявлень про комунікативного партнера) та була спрямована на досягнення консенсусу між комуні кантами.

Список літератури

1. *Глобалізація і безпека розвитку* / О.Г. Білорус та ін. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
2. *Грушевицкая Т.Г., Попов В.Д., Садовин А.П.* Основы межкультурной коммуникации. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
3. *Єрмоленко А.М.* Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
4. *Жукова Я., Ширков П.* Модели массовой коммуникации. – М. Гостелерадио СССР, 1989.
5. *Інформаційна політика країн світу* // <http://www.dwinfoserver.com/otto/highway.shtml>
6. *Інформаційна політика регіонів та країн світу* <http://www.unesco.org/webworld/observatory/index.shtml>
7. *Манкевич И.А.* Социально-коммуникационный подход в системе культурологического знания. // Материалы международной научной конференции к 80-летию профессора М.С. Кагана. – Спб.: С.-Петербургское философское общество, 2001. – Вып. № 12. – С. 83-87.
8. *Мировая политика: как уловить понятие?* //Международные процессы. – № 3, 2005. – С. 72-78.
9. *Почепцов Г.Г., Чукот С.А.* Інформаційна політика. – К.: Знання, 2006. – 663 с.
10. *Актуальные проблемы теории коммуникации.* – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 75-85.
11. *Хабермас Ю.* Философский дискурс о модерне. Лекция XI. Еще один выход из философии субъекта: коммуникативный разум против разума субъектцентрированного. – М., 2003.
12. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций. – М., 2003. – 460 с.
13. *Шарков Ф.И.* Основы теории коммуникации. – М.: Перспектива, 2004. – 246 с.